

TUDÓSÍTVÁNY

a kegyes tanítórendiek

BUDA-PESTI FŐGYMNASIUMÁRÓL

az 1874₅-iki tanévben.

BUDA-PEST,

A „Hunyadi Mátyás“ intézet nyomása.

1875.

TARTALOM.

- I. A magyar és latin nyelv önhangzóinak hangtani sajátosságai.
- II. Az ifjúság érdemsorozata. A) Rendes tantárgyak.
B) Rendkívüli tantárgyak.
- III. A sorozatban használt rövidítések magyarázata.
- IV. Statistikai kimutatás a tanulókról.
- V. Az érettségi vizsgálat eredménye az 187⁴/₅-ki tanév végén.
- VI. A tanári kar.
- VII. Jótékonyosság
- VIII. Figyelmeztetés.

I.

A magyar és latin nyelv önhangzóinak hangtani sajátosságai.

A legutóbbi tudományos mozgalmak közül egyik sem vonta magára annyira a komoly vizsgálódó figyelmét, mint azon fáradhatatlan törekvés, melylyel a mostani tudósok Európának csaknem valamennyi és Ázsiának egyes részeit lakó népek benső összefüggését és szoros rokoni viszonyát kifürkészni igyekeztek. Ezen törekvéseknek felkeltője, ápolója s tovább fejlesztője volt a nyelvvizsgálat. A nyelvvizsgálatnak s a vele kapcsolatban levő nyelvhasznításnak megindító s művelői Jone William, Schlegel Fr. és Ágost, Humboldt W. Bopp F., Pott Fr., Benfey T.; nálunk Sajnovics J., Molnár J., Gyarmathy S., Bugát P., Toldy F., Ballagi M., Hunfalvy P., Budenz J., Riedl Sz. stb.

Ezen férfiaknak munkálatai által a hasonlító nyelvészet erő ebb alapot, biztosabb határokat s tüzetesebb értelmezéseket nyert. — Miként a természettudományok előhaladásai nagy részben az összehasonlítástól függnek; úgy a nyelvészet is kell, hogy szabályait a különbözőnek látszó, de egymással mégis rokon, közel álló s talán a történeti életben elkopott nyelvtani alakokból hozza le. Az ily nyomozások egészen más utat követnek, mint a költészet, mely a szív érzését a nyelv legragyogóbb pompájában tünteti fel; — az összehasonlító nyelvészet egyenlő szeretettel öleli fel az egyszerű virágzás nélküli nyelvet vagy nyelvjárást, miként a legszebb irodalmi emlékekkel büszkélkedőt; a hangtannak és ragozásnak legegyszerűbb elemeit vizsgálja, és csak azután emelkedik a szintaktikai viszonyokhoz. — Tény, hogy a szervez egészét képező s élő nyelvben nincs ellentét, mely egy mélyebben rejlő törvényen nem nyugodnék; nincs kivétel, mely jól értelmezve a törvényt ne erősítené; a rendszer ereje attól függ, hogy a szabály minden kivétel vagy ellentét felett teljes érvényű legyen; miért is ki volna, — ki a nyelvészet gazdag mezején feltűnt nyereseményeket vagy talán hiányokat és tévedéseket mérlegelve — az egyiket a másik fölé emelné.

Lehetetlen azon előnyöket tagadni vagy alábszállítani, melyek nyelvünkre a vele bármily fokú rokonságban álló nyelvvel való összehasonlításból háromlanak; nemcsak jobban kezdjük megismerni nyelvünk készletét; nemcsak értjük az előbb érthetlent; de egyszersmind azon tántogó úrt összekapcsoló hidat nyerjük, mely bennünket a velünk rokonságban levő népekkel, és a mult homályában lappangó időkkel megismertet. Dőreség állítani e nyílt haszon ellenében, mintha nyelvünk ez idegennek látszó befolyások alatt élettelen elevevége korlátozhatnék; sőt épen a nyelvtörténeti és hasonlító tanulmányok magyarázhatják a nyelvtörvényeket és azok okait; kimutatják, hogy a nyelv nem holt elemek tömege, hanem szellemi organizmus, melynek minden része, habár megváltozott alak-
kal, gyakran más jelentésben, sőt ha közhasználaton kívül is, él; tisztán látjuk a közszokást mellőző törvényeket,

melyek szerint a nyelv elemeit képezte, összerakta, változtatta; megismerjük épségét, tisztaságát és azon alapot, amelyen és amelylyel a nyelv él.

A nyelvészet terén biztosabb vezetőnk alig lehet, mint a hangtan; mert ez magában foglalja a hangváltozás, szóképzés és hajlítás elveit; a nyelv ingadozó alakjait élesen megkülönbözteti, annak hasznavehetetlen szócskáit kizárja, szóval az aranyat a salaktól megtisztogatja. E hangtani kutatásoknak célja tevéleges, kitűzik a célt, egyengetik a tért, melyen a nyelv tudományos alakjának épülete felemelkedjék; azon épület, melyhez az összehasonlító nyelvészetnek, a nyelvjárások és a régi iratok vizsgálatának biztos eredményei szolgálnak a szükséges anyagot. Kétségtelen, hogy e kutatás az összehasonlító nyelvészet terén számos téves nézetnek veté meg alapját, hogy az ó-kori nyelv szabályait megismerni képesek nem vagyunk, a midőn még akár a magyar akár a latin ősök Ázsia sivatagait tölték életüket, vagy midőn a nagy népvándorlások alkalmával átlépve az Alpokat Európa virágzó tájait tevék lakhelyökké. Ezt valamennyi nyelvész, mint kétségte-
lent ösmeri el. (Pott A. F. Etymologische Forschungen II. 329. l. 2. r.). Ezen állítás azonban nem teszi feleslegessé a hangtani viszonyok kutatását; mert miként az embernek hajlamát a lelkébe vetett egy tekintetből megítélni képesek nem vagyunk; úgy nem ösmerjük meg a nyelvet lényegében annak beszélése által, hanem csak a szorgalmas megfigyelés, a nyelvtani tények összehasonlítása és a biztos u vezetett hangváltozások által. A ki e tételt lábai alól elveszti, iránytű nélkül hanyódik az etymologia határ nélküli tengerén. Ha a nyelveknek hangtani változatai biztos nyomozások alapján határozott törvények közé szorítottak, lehetetlen, hogy hátránnyal legyen a nyelvészetre; legalább a nyelvészek egyéb utat nem ösmernek a nyelv jelenlegi állásának és fejlődésének megismerésére. Mi itt a magyar és latin nyelv önhangzóinak hangtani viszonyait fogjuk tárgyalni.

Miként minden nyelv, úgy a magyar is, mint a gondolatok kifejezése mondatokból áll. A mondat alkatrészei a szók, mint bizonyos meghatározott képzetek és fogalmak hallható kifejezései. A szók ismét egy vagy több szótagból állanak. Ha ezen elemzést még tovább folytatjuk a szóhangokhoz jutunk, melyek a szótagok egyszerű elemeit képezik. A szóhangok írásbeli jegyei a betűk. Jelenleg szóhangjaink száma 40, melyek meghatározott betűkkel jelöl-
tetnek. Ezen számot azonban nagyon is ingadozónak találjuk, ha nyelvészeinket Erdősitől végig tekintjük, így az „Orthographia Ungarica Cracoviensis“ 29-et vesz fel; Sz. Molnár Albert 28-at; Kom. Csipkés Gy. 31-et; Peresz-
lényi P.: „Literae apud Ungaros sunt tres et viginti, sicut apud Latinos“; Tsétsi J. „Quinque vocales. Reliquae vi-

ginti quatuor Consonantes".¹⁾ Továbbá Kalmár Gy. Gyarmathy S. Fogarasy J. Szalai J. M. Ny. Szótára. Szvorényi J. 40-et vesznek fel. A M. T. Társ. Helyes írása 38-at így Vörösmarty M. Császár sm. — A régi magyarok birtak-e irott betűkkel, erre csaknem kétségkívül „igen“-nel felelhetünk és pedig „... Ázsiában már saját írásukkal éltek, miután Menander Protector VI. századbéli byzanti író világosan beszéli, hogy ők II. Justinianushoz „scytha betűkkel irott levelet“ intéztek...“²⁾; amelyekkel jelenleg élünk a rómaiaktól vettük „Ungari nunc utuntur literis Latinorum“ még pedig vagy azon alakban, a mint a kath. hittérítők azokat behozták, vagy eredeti állapotjukban; megjelölésükre a rideg kis írást hol kerekesebb hol törött sarkokkal használták, melyeknek igen szép példányaikat lát-

hatjuk a régibb vagy kézzel irt vagy nyomtatott okmányokban és codexekben.³⁾ De csakhamar észrevették, hogy a latin betűk nem voltak képesek valamennyi magyar szóhangot kifejezni, a mennyiben a latin csak 24 szóhangot és ugyanannyi jegyet birt, ezek közül pedig 6 ön- s 18 mássalhangzót; a magyar pedig eltekintve az időmértéktől és a diphthongoktól, kilencz egyszerű önhangzót és 26 mássalhangzót számlált: azonkívül az *a*, *e* és *o*, valamint a *h* is két-kétféle árnyéklattal birt.“⁴⁾

Nyelvünkben is mint minden nyelvben ön- és mássalhangzókat különböztetünk meg: önhangzóink majd minden hangárnyéklat kifejezésére alkalmasak saját jegyekkel bírnak. Összehasonlítás végett lássuk régi hangzóink rendszerét:⁵⁾

	Tiszta. Vastag.	Lágyított. Vékony. Felh.	Közlő. Lágyító. Közös.
Nyilt.	a, à, ^o a=ó;	e.	
Zárt.		é=i=ö	
Homályos.	o, ó, u, ú, ^o o=u	ü, ü; ^ü ü=i	
Éles.			é, i, í; i=ü

Az uj. ny. önhangzóit időmértékökkel együtt könnyebb áttekintés végett szintén táblázatban adjuk elő:

	Nyiltak.	Zártak.	Gomgömlőyűek	Csucs-csücsörősek.	Élesek.
Vastag—rövid	a	a,	é=ó; o,	u,	i, é=i
hosszú	á= ^o a,	^o a=ó,	^o e, ó,	ú,	í=í, è=ó;
Vékony—rövid	e,	é,	o, ö,	ü,	í, ^e i=e, ^ü i=ü,
hosszú	é,	ö,	ö,	ü,	í, ^e i=é, ^ü i=ü.

Ezek közül írásunkban csak hétnek van jegye (a, e, i, o, u, ö, ü), mert az é is csak némely nyelvtanokban s szótárakban van megkülönböztetve, az említett 7 rövid önhangzónak meghosszabbításával s az é hozzáadásával 15 önálló hangzót különböztetünk meg.

Miként mi a rómaiaktól, ezek ismét „a görögöktől kapták betűiket. Halicarnassi Dyonisios mondja (Antiq. row. II. 54), hogy Romulus ércz négyfogatot szentelvén

Vulkánnak görög betűkkel írta reá a maga tetteit. Hasonlót bizonyítanak Plinius (Hist. Nat. VII. 57.), Tacitus (Annal. XI. 14.) és Quintilian (I. 4.)“⁶⁾; és csak 150 körül kr. e. szaporodott 24 betűre a római alphabetum. A latinban, mint minden nyelvben a hangzók alapját képezi a három öshangzó: *a*, *i*, *u*. — A latin önhangzók amint egyik vagy másik ös hangzóból származnak három sorozatba oszthatók.

¹⁾ Régi m. nyelvészek Toldy F. Pest. 1866.

²⁾ Toldy F. m. költ. tört. P. 1867. Bővebben: T. F. A m. n. i. tört. P. 1851. 26 s. köv. l.

³⁾ Révay Elab. Gr. Hung. P. 1803. 54. s. köv. l.

⁴⁾ T. F. i. m. 110. l. ⁵⁾ T. F. i. m. 110. l.

⁶⁾ Tölvly I. A class. phil. Encycl. P. 1864. 83. l.

	Tő hangzók.	I. fokozat.	II. fokozat.
a—sorozat.	e, o, a,	o, é, á,	ó,
i—sorozat.	i,	ei, í, é, ai, ae,	oi, oe, ú.
u—sorozat.	u,	eu, au, o,	ou, ú.

Hol is az *a, e, i, (y), o, u* az alphabetumnak tő-önhangzói, az első és második fokozat pedig számos módosulásai.

A két nyelvnek *e* hangzói különböző behatások folytán számos változásoknak az úgynevezett hangváltozásnak vannak alávetve.

Hangváltozás alatt azon módosításokat értjük, melyeknek a nyelv, annak hangzói, szótagjai és szói történeti életükben alávetve; de tekintet nélkül a szók jelentésére, mert a jelentés változása már nem a hang, hanem a szótanba tartozik: fagy, fázik; ellenben a hangtani változások törvényei alá tartoznak: HB. vogmuk, ujm. vagyunk; pur és por.

A hangzók háromféle szempontból esnek hangváltozás alá. ¹⁾ A hangváltozás ugyanis lehet:

1) történeti, a mennyiben a szó a nyelv régebbi korában más hangtani alakkal bírt, mint jelenleg és csak bizonyos fejlődési fokozatok után jutott mostani állásához: HB. vog-m-uk, km. vagy-on-k, ujm. vagy-un-k;

2) nyelvjárási nevezük a hangváltozást, midőn a szó ugyanazon korban különböző vidékeken különbözően ejtetik ki; alma, auma; édes, iédes; végre

3) írásbeli a hangváltozás, ha a szó a jelenlegi írói nyelvben többféle alakban használtatik, akár ugyanazon értelmében, akár csekély értelményi különbségben: erény, rény; béke, bék; anya, banya stb. A hangváltozásnak főbb fajai: a) a hangcsere; b) a hanghasonítás; c) a hangsúly; d) a hangbővítés; e) a hangerősítés; f) a hanggyengítés; g) a hangelvetés; h) az összehúzás.

1) Az önálló hangcsere. A legközönségesebb változás, melyben a szó egyes hangzói önállóan, a többitől függetlenül mással cseréltetnek fel: kedeg, ma: pedig; bele, belé; be, bé; velem, vélem; — scabo, scobs stb.

2) Az *a* a műveltebb magyar beszédben elfogadott kiejtés szerint mélyebben hangzik, mint a szomszéd nyelvekben s majdnem az *o*-hoz közeledik. Szabatosan véve kétfélet különböztetünk meg a) a nyílt *a* *ä*-vel jelöltetik és a közönséges nyelvészokásban nyílt *e*-re változik: kavár, kever; csala, csele; ban, ben; ba, be; *ad-ed*: dagad, eped; — aszt-eszt: dagaszt, epeszt stb., némi módosításokban *i*-re változik s többnyire kicsinyítő értelményü: darab, dirib; falat, filit; — b) a zárt *a* *o*-ra: baglya, boglya; kapar, kopor; gyakran *u*-ra is elváltozik: adu, odu, udu; ez utóbbi *a* legtöbbszörre az *a* és *o* között áll s a régiek élesen megkülönböztették: HB. zocoztia, nopun, szakasztia, napon, ezt Toldy

a-val jelzi s a figyelmes fül most is észreveheti.

2) A rövid *e* többféle nyelvünkben: a) nyílt *e* az *ä*-nak párhuzamosa: kever, kavár; b) a zárt *e* törött *o*, a régi nyelvemlékek s Duna Tisza tájainak magyarjai *ö*-vel használják: HB. zumtuchel, tumetiuk; szömtöckkel, tömetjök-szömtöckkel, tómetjük; Nád. cod. ki tégöd szeret; szívem éljön szerelmedben; Sz. Bernát hymnusa: én tisztölendő

¹⁾ I. C. Heyse's Deutsche Grammatik. 1838. I. 310. l.

asszonyom; — ezönképen ezökbé veszön stb. cséreg, csörög; pérég, pörög stb. c) *e* két *e*-n kívül van nyelvünkben még egy közép *e*, mely nyelvemlékeinkben és a közszokás is *i*-vel váltakozik: HB. lilkiert, kegilmet, lelkeért, kegyelmet. Régi Biblia: kedeg, Bátor: kedeglen, Erdösi: kediglen, Káldi: pedig; es. is; ede, ide; kees, kies stb. A M. Ak. Szótára (I. k. 36. l.) ezt *ë*-vel jelöli, mely gyakran *o*-val is váltakozik: gélyva, golyva; béréna, borona; séha, soha stb. Tehát tompább az *i*-nél de élesebb az *é*-nél.

3) *I*-t nyelvünkben háromfélet különböztetünk melyek csak a hangvonzatból hozhatók le; a) vastaghangu *i*, mely hason rag s képzőket veszen fel: sir-ok, idom, in-as; ez gyakran *o* sőt *u*-ra is elváltozik: irt, ort; szirtos, szurtos, főleg vastaghanguakkal keverve: geleszta, giliszta; vella, villa; b) vékonyhangu *i*, mely vékonyhangú képzőket s ragokat veszen fel: hisz-ek, sir-eg; váltakozik a régi és a mostani írói nyelvben és a tájszokás szerint *ü*-vel: HB. gimils, gyümölcs; RB. ivültés, Erdösi: üvöltés; RB. szüzek, tünettek, Bátor: szizek, tinektek; Erdösi szüzek, tünettek; Káldy: szüzek, néktek; Beythe A. füveknek, Melius füveknek; ing, üng; idv, üdv; b) váltakozik éles *ë*-vel; c) mely változatlan: iczeg, biczeg, billeg, pille.

4) Az *o* számos alapjelentésekben változatlan, néha ennek némi módosításával elváltozik a) *ö*-re: gom, göm; gomb, gömb, b) ikerítve: gym, gym; lim, lom; c) a gyökszóban zárt *a*-val: boglya, baglya; d) néha *u*-val: bocsu,

bucsu; HB. paradisumot, hug, paradicsomot, hógy; RB. johokat, láttonk; Bátor: johokat, látthunk; Erdösi: juhokot, látunk; Káldi: juhokat, látunk

5) Az *ö* változatlan vagy az *ü*-vel cserélkezik RB. nekönk a későbbi fordítók nekünk.

6) Az *u* változatlan vagy az *ü*-vel cserélkezik tőszókban és ragokban: csucs, csücs; szemünk borunk; futunk, nézünk.

A latin hangzók változásaira vonatkozólag W. Corsen ²⁾ a következő hangváltozási táblát állította össze:

a elváltozik o, u, e, i re

o	"	u, e, i-re
u	"	e, i-re
e	"	i, u-ra
i	"	e-re,

ehhez járult Rietschl táblázata, melyben az *a* elváltozik *o*, *u*, *e*, *i*-re; *u*, *e* és *i*-re; *e* csupán *i*-re; *i* egyáltalában nem változik el; *e* hangváltozási táblázat annyiban nem teljes, minthogy az *e* bizonyos viszonyok között *u*-ra is változik: scop-ulu s, σκόπελο-s; így per-cul-su-s, pro-mul-co, remul-cus; per-cell-ere, pro-mell-ere, re-mell-igin-is stb. kimaradt továbbá az *i*-nek *m* és *f* előtti *u*-vá való változása: testu-moniu-m, pontu-fex, a testi-, ponti-*i* tők mellett.

²⁾ Über Aussprache, Vocalismus u. Betonung d. lat. Sprache. I. 299. l.

A latin nyelvnek egyik lényeges hangcseréje az *a* átmenetele a nyiltabb *e*-be, és a homályosabb *o*-ba. Miként *a*-ból az *i*-be az *e*. úgy képezi *a*-ból az *u*-ba az *o* az átmenetelt; így keletkezett a régi három ágazatból egy új öt ágazat, mely önmagában egy teljes egészet képez. — Az *e* gvangébb az *a*-nál mutatja azon körülmény, hogy ez utóbbi leginkább összetételek- és kettőzésekben átmegy az *e* be: *gen-us-os*, $\sqrt{\text{gen}}$, *ssk. gan*; *mentem* alapalak *mantim* $\sqrt{\text{man}}$; *pater*, *mater* *ssk*-ban *patar*, *matar*; *fefelli*, *peperci*, *peperi*, *cecini* stb. *fallo*, *parco*, *pario*, *cano* mellett; *inermis* *inberbis*, *artifex*, *infectus*; *arma*, *barba*, *factus* mellett stb. *prae-ceps*, *tibi cen*, *fessus*; *caput*, *cano*, *fatisci* mellett. Habár az *a* a legtöbbször csak az *e* vagy *o* közbevetésével megy át az *i*-ba vagy *u*-ba, találkozunk esetekkel, hol azon utat mellőzve egyenesen az *i*-be vagy *u*-ba megy át, és pedig a legrégebb időktől kezdve: *pater*, *pa* $\sqrt{\text{böl}}$ *piter*; *confringere*, *fractus*; *compingere*, *nactus*; *institio*, *statio*; *prolixus*, *laxus* stb.; *facere*, *effectus*, *efficere*; *lacere*, *allectus*, *allicere*; *canere*, *corni-cen*, *corni-cin-is*; *-u*-ba; *insulsus* *salsus*; *nuncupare*, *avcupare*, *capere*; *ad-ulescens*, *alescere*; *umbó*, $\alpha\mu\beta\omega\nu$; *ursus*, $\alpha\rho\kappa\tau\omicron\varsigma$; *quadrupés*, $\tau\epsilon\tau\sigma\acute{\alpha}\rho\iota\omicron\upsilon\varsigma$; *septimas*, *septimus*; $\xi\beta\delta\omicron\mu\omicron\varsigma$, *septimus*; a *tama* felső fokú képző: *ap-ta-ma* s, *op-to-mo-s*, *op-tu-mu-s*, *op-ti-mu-s*. Az *a*-nak *o*-ba való átmenetelére számos példa mutatkozik, a görög α a latinban *o*-ra ment át, és megfordítva; $\delta\alpha\mu\acute{\alpha}\nu$, *domare*; $\delta\iota-\delta\acute{\alpha}\sigma\kappa\epsilon\iota\nu$, *docere*; $\mu\acute{\alpha}\lambda\alpha\kappa\omicron\varsigma$, *mollis*; $\delta\acute{\alpha}\rho\sigma\omicron\varsigma$, *fortis*; és $\delta\iota\delta\acute{o}\nu\alpha\iota$, *dare*; $\delta\acute{\epsilon}\xi\upsilon\varsigma$, *acutus*; $\beta\acute{\omicron}\sigma\kappa\epsilon\iota\nu$, *pascere* stb.; a latinban *e* szabályt tisztán kimutató példát nehezebb találni: *pars portio*; *scops*, *scabere*; *vart*, *verto* stb. — Igen sok példa mutatja az *e*-nek állandóságát: $\acute{\epsilon}\xi$ =*ex*; $\acute{\epsilon}\xi$ =*sex*; $\acute{\epsilon}\tau\omicron\varsigma$ =*vetus*; $\nu\epsilon\phi\acute{\epsilon}\lambda\eta$ =*nebula* stb; azonban elváltozik *o*-ra: *ne-care*, *nocere*; *collis*, *celsus* stb. — Az *o* a későbbi nyelvben átment *u*-ba: $\delta\acute{o}\lambda\omicron\varsigma$, *dolos*, *dolus*; $\gamma\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma$, *genos*, *genus*; *volo*, *volt*, *vult*; ilyenek a *tos*, *ton* melléknévi képezők, melyek a régi latinban még *tos*, *tom* alakban használtak. — Az *i* számos görög-latin szóban változtatlan: $\acute{\iota}\acute{\iota}$; $\tau\acute{\iota}$ =*quid*; $\delta\iota$ = *bi*; $\tau\tau\iota$ = *tri*; $\acute{\iota}\tau\alpha\lambda\omicron\varsigma$ =*vitulus* stb. — Ha az *i*-t vizsgáljuk, azt egy régebb *e* illetőleg az \acute{o} s *a*-ból származottnak találjuk, ezen átmenet minden nyelvben, így a magyarban is megvan: *facere*, *artifex*, *artificis*; megemlitendő itt, hogy a latin *ae* egy régebb *ai*-ra, *oe* pedig *oi*-re vihető vissza: *aestás aistas*; *poena*, *poina*; *comoinem*, *oiná*; *comoenem*, *oena*; *commünem*, *üna*; ffacilis , *facultas*. Az *u* homályos hangját számos latin alakban változtatlanul leljük fel, mely a görög *v*-hoz közelit, hol a boeoti és lakon példákban az *ov* alakját látjuk: $\acute{\upsilon}\delta\omega\rho$, $\acute{o}\acute{\upsilon}\delta\omega\rho$; $\kappa\acute{\upsilon}\nu\epsilon\varsigma$, $\kappa\acute{o}\acute{\iota}\nu\epsilon\varsigma$; $\gamma\lambda\upsilon\kappa\acute{\iota}$, $\gamma\lambda\omicron\nu\kappa\acute{o}\nu$ stb. A hol tehát a görög *v* helyett a latinban *u*-t látunk, ott a régebbi alakokra következtethetünk: *κλίειν*, *cluere*; $\pi\upsilon\acute{\iota}\epsilon\iota\nu$, *spuere*; $\lambda\acute{\iota}\kappa\omicron\varsigma$, *lupus* stb. Gyakran a latin ezen *u* helyett *i*-t használ: *silva*, $\acute{\upsilon}\lambda\eta$; *ligare*, $\lambda\iota\gamma\omicron\nu\nu$; *inclitus*, *inclutus*; *lacrima*, *lacruma*, $\delta\acute{\alpha}\kappa\tau\upsilon$; majd *optimus*, *optumus*; *de-jerare*, *pe-jerare*, *jurare* mellett, a hol *pejirare*, és *dejirare*-t vártunk volna.

II. Hanghasonítás alatt mindazon változások értetnek, melyek egyes hangokon a szomszéd hangok és szótágok befolyása alatt oly módon idéztetnek elő, hogy egy hang a másiknak befolyása következtében azzal egyenlővé vagy legalább is hasonlóvá lesz. ¹⁾ Ide sorozzuk a hangvonzatot, ez alatt nyelvünkben a hangzók azon egymásra hatását értjük, mely szerint alhangú gyök csak alhangú, felhangú gyök csak felhangú képzőt és ragot fogad el. Ez hangtanilag a hangzók közti különbségen alapszik, melynél fogva azok három sorra, t. i. alhangúak-, felhangúakra és közlőkre osztatnak. A két első sor, egymemű sarkok, gyanánt egymást egy és ugyanazon szóban elta-

szítja, holott a harmadik sor minden hangzóval megegyez. ²⁾ Így a szók is al-fel- és közlő hangúakra oszlanak: hónap, háború al.-körte, seprő fel-, kép, bilincs közlő hangú szók. Ez utóbbira t. i. a közlőkre számos kivételt alkotnak, részint a hangrendi okok, részint pedig a nyelvdac, így alhangúak, hol a gyöknek hangzója alhangzóra vezetőd vissza: *gyilk-* a Jászay cod.-ben *gyolk-os-osság*; *tik*, *tyuk*; hol a hangzó alhangú vegyesből van alkotva: *simít*, *simait*; azonkívül számos önálló szó: *sik*, *gyik*, *fi* stb. — E hangvonzati törvény korántsem időfolytán keletkezett, hanem a nyelv természetében rejlik és „beszélő szervünkben is nyilatkozik az által, hogy magánhangzóink e yik lábtóán indulván a szónak, midőn a másakra térünk, némi erőfeszítésünkbe kerülván örömet a megkezdetten végezzük“ ³⁾, de bizonyítja a „többi scytha nyelvek hasonlata is, mind nyelvmaradványaink. T. i. a hangvonzat különösen a mongol, török és finn nyelvekben is nagyobb kiterjedésben van kifejlődve; s emlékeink egy tiszta magyar szót sem mutatnak, melvben a képző önhangzója ne alkalmazkodott volna a gyökér hangzójához.“ ⁴⁾ Ezen kifejezések a HB.-ben: *muzanek*, *nugulmabeli* a *nek* s *beli*-nek önálló szójelentését bizonyítják, milyen ez időbeli szóviszonyító kor is: délkor, mely napjainkig fenmaradt; — továbbá a *szer* a XVI. századig, a *vel* nyelvjárásilag szintén fentartatott; a *beli* a Biblia fordításokban már *ba* alakban is fellép: nyugalomba. A hangvonzat által a ragokban előidézett hangváltozásnál *a*-nak megfelelő: *e*, — *o*: \acute{o} ; — *u*: \acute{u} ; — *á*: \acute{e} ; — \acute{o} : \acute{o} ; — *u*: \acute{u} . — Jóllehet a hanghasonítás előreható, ösmerjük hátraható alakját is, hol t. i. a képző a gyök hangzóját magához hasonítja: *im+az=amaz*; *im+ez=emez*; ily hátraható hatás pl. HB. *milost*, *malaszt*; — *večera*, *vacsora*; nélkül a XVI. sz.-ban már nélkül.

Nagy szerepet játszik a hanghasonítás a latin nyelvben is, mely, amint valamely nyelvben megindul, feláldozza a széphangzatnak az elemek idomait s érteményét. A latinban a hanghasonítás által nemcsak hangzó hasonló önhangzóhoz előre és visszafelé, még akkor is, ha az önhangzók mássalhangzón át érintkeznek egymással, hanem megtörténik az is, hogy az önhangzót a mellette levő mássalhangzó változtatja meg, mely átalakítás a latin nyelv legrégebbi korába vihető vissza: *aureolus*, *gladiolus*, e helyett *aureulus*, *gladiulus*; $\acute{\alpha}\rho\omicron\mu\epsilon\nu$, *agimus*; de $\beta\omicron\lambda\omicron\mu\epsilon\theta\alpha$, *volumus*; *quaesumus*; ez alakok tisztán mutatják az orrhangok előszeretetét a homályos, a *t* és sziszeezőkét pedig a nyilt hangokhoz. A latin nyelv több világos példája mutatja, hogy az *u* az ajak-, orrhangok s főleg az *e* mellett igen sokszor *a* helyett áll: *aucupes*, *capere*; *sepultus*, *sepelire*; *monumentum* és *monimentum*, *stultus*, *stolo*; *puls*, $\pi\acute{o}\lambda\lambda\omicron$; *r*-nél pedig *o* áll *u*, helyett: *ancora*, $\acute{\alpha}\gamma\kappa\acute{\omega}\rho\alpha$; *foris*, $\theta\upsilon\rho\alpha$; *melior* és *melius*. Az *assimilatio* visszaható erejét igen szépen látjuk: *mihi*, *tibi*, *sibi* a *mē*, *tē* *sē* és a *nihil*, *nisi*, *nimis* a *nē* mellett; például szolgálnak még az V. declinációjú nevek: *dies*, *acies*, *species*, *facies* stb., hol az \acute{o} mindenütt az \acute{a} ból keletkezett az *i* befolyása folytán, midőn ezt a kettős ragozású nevek is mutatják: *suevities*, *saevitia*; *acrities* *duritia* stb.

III. Hangsúlynak nevezzük azon erőt, melyet a szóhang a többi ellenében a kimondásnál nyer, a nélkül, hogy a hang rajta tovább nyugodnék, mint a többin. Értelmes beszédben minden hangsúlyozott hangot kiváló erővel kell kiejteni, de nem szabad a hangsúlyért megnyújtani a magánhangzót, kettőzni vagy keményíteni a mássalhangzót. A

¹⁾ Riedl Sz. M. Hangtan. 1859. 98. l.

²⁾ Bugát P. Phonologiai előadása. Új m. muzeum. f. 1857. 444. l.

³⁾ Toldy F. M. n. i. tört. I. k. 1851. 108. l.

hang-úlyozásra a magyar a legegyszerűbb szabályt követi, mely így szól: hangsúlyos a szónak első tagja: ⁿáldomás ⁿalkalom, ⁿbarátság. A hangsúlynak határozott törvények szerinti összeállítása csak a legutóbbi idők munkásságának eredménye: „Fogarasi János volt az első, ki a hangsúlyt nyelvünkben felismerte, ki ősi verstanunk törvényességét sejtette, és [kinék a magyar szórend titká-ⁿnak felfedezését szókötéstanunk köszöni, ¹⁾ Hozzá szólnak az elmélethez Arany J., Szász K., Torkos L., Erdői D. stb.; magát a hangsúlyos nemzeti rythmust mint szélesebben s teljes öntudattal kezelik költőink. — A hangsúlynak különbségeit itt mellőzzük s tisztán a széphangzati említjük, mely a hosszabb szóknál fordul elő; mert a szó első tagja hangsúlyos lévén a legközelebbi hangsúly csak a következő szó első tagján áll — s így közben több szótag hangsúlytalan. Ilyenkor az egyhangúság elkerülése végett, a hosszú szó valamely tagja szintén emelkedést

nyer, mi azonban a rendes hangsúllynál gyöngébb: halhatatlan, halhatatlanság stb. (Erről bővebben az Akademiának 1860 iki nyelvtudományi Értesítője.) A nyelv fejlődésének történetében számos változást vehetünk észre a hangzók-ⁿak, mind minőségén mind mennyiségén a hang-úly befolyása alatt.

a) A hangzók minőségi változását a legrégebb nyelvi példáktól láthatjuk: HB. muga, később moga, újm. maga; u, o, a a legkönnyebbtől a legnehezebbig az átmenet; HB. odutta, ⁿadotta, adta, a hangsúlytalan o kiesése; ellenkezőleg: liB. ur-am-k, Jászay-cod. ur-on-k, újm. urunk a, o, u a második szótagnak mint hangsúlytalanak gyöngítése. Ezen hangváltására nézve elméletileg a következő sorozatott állította össze Riedl Sz. 2.)

A) a gyökökben.

Alhangúak.	Felhangúak.	Közölök.
eredeti hangzó a, o, u,	e, ö, ü,	i
átmeneti h. a, a, o	e, e, ö	e

B) a ragokban.

eredeti hangzó a, o, u	e, ö, ü,	e
átmeneti h. o, u, u	ö, ő, ü	i

b) Mennyiségre nézve a tö rövid hangzói a hangsúly befolyása alatt meghosszítottak vagy pedig a következő mássalhangzót megkettőzik: nek vel, nekem, vélem; meny-nyi, mi-nyi; te-sz, tenni; — míg ellenben a hangsúlytalan ragok elsímittatnak: HB. timnucebeleöl-beleöl, belölem-ed; de rag alakjában ⁿból-ből; így uruzagbeli, — belém-ed; de a rag csak: be. Sőt magok a kétagú szótörzsek végkihangzásukat elvesztve egytagú alakban meghosszabbítva használatnak rajainkban: hetü, hét; nyara, nyár stb.

A latin hangsúlyra nézve Dietrich azon véleményben van, hogy az a régi latinban sokkal szabadabb volt és független a három utolsó szótag időtartamától. (Z. f. vergl. Spr. I. 554.) Ezt követték Weil és Benloew (Theorie generale de l'Accent Latin. p. 119. f.), majd Corssen W. (Auspr. II, 321—338), támaszkodva azon tényre, hogy számos hangzó, melyek a későbbi latin hangsúlyozási szabályok szerint nyomatékosok voltak, a szó bizonyos helyein rövidült, tompult, végre egészen elenyészett; míg a gyenge vagy egészen hangsúlytalanok ugyanazon szóalakokban sér-

etlenül megmaradtak. A miből következtethetjük, hogy ama számos elenyészett és kihullt hangzó a régi latinban súlytalan volt, és egészen más törvények uralkodtak, a hangsúlyra nézve, mint a grammatikusoktól számunkra hagyottak. E tétel nem maradt küzdelem nélkül, melyben Curtius Gy. (Z. f. vergl. Spr. IX, 321 f.) és Corssen W. (Kritische Beiträge zur lat. Formenlehre 569—86) vett részt. A latin hangsúly is, miként a görög éles 'tompá', és vont "tres soni, inflexus, acutus, gravis" Cic. or. 17. A közönséges szabályokat itt Quintilian, Diomedes és Priscianus nyomán röviden megemlítjük.

1) Az egytagú szó, ha a természettől hosszú, vont, ha rövid éles hanggal ejtetik ki s hason ékkel jelöltetik, meghatározó tehát mindig a hangzó mennyisége: cór, árs, dux; nön, söl, ús.

2) A kétagú szó, ha a végtag hosszú, az első tagra tesz éles hangsúlyt: rósas, ámas; hasonlókép élest, ha az élesítő s a végtag is rövid: páter; vontat, ha az élesítő hosszú a végtag rövid: Róma, múrus stb. Tehát az utolsó előtti mennyisége a végtag korlátozásával határozza meg a kétagúak éles vagy vont ejtését.

3) A három szótagú szók végharmadikon birják a hangsúlyt, még pedig tekintet nélkül az első s utolsó szó-ⁿtagra az élelet, ha az utolsó előtti (penultima) rövid:

hómīne, hómīnes, a végelelőttin birják az élelet, ha torlatnál fogva hosszú: Camillus, agrestis; vontat, ha természetél fogva hosszú: amávit, mūsa stb. C aknem a görög nyelv hangsúlyos szabályaival egyező; föltérés, míg emez az utolsó szótagra, addig a latin az utolsó előttire fektet nagy súlyt. A latin hangsúly a harmadik szótagnál előbbre nem mehet, helye a szótagok — minősége a hangzók mennyiségétől függ. A változások, miként a magyar nyelvben, minőségiék és mennyiségiék.

1) Minőségre nézve a) a hangsúly gyöngíti a második tag hangzóját, a-ból lesz e, i sőt u, u-ból i: κάμερα = cánera; do, dare, perditum; σκντάλλη, scutula; lacruma, lacrima stb. b) kiveti a másodikvég hangzót: faxo, faceso; dextri, dextra, dexteri, dextera; c) gyöngíti a hang-úly a végtagokat. Itt különösen az igebajtotgatás tűnik fel, ha azt más nyelvekkel hasonlítjuk össze: λέγεις, legis; λέγει, legit stb.

2) Mennyiségre nézve a más alhangzók megkettőztetése a hangsúly folytán: nummus, νόμος; litera, littera; millia, millia stb.

3) Habár a hangsúly helye a végharmadik szótag, az ezt megelőző szótagok is hangsúlyi változásoknak vannak alávetve. Névszerint: a) az előrag mennyisége változik: ne rövid a nefarius, nefassus stb. de hosszú a nequam nequaquam szókbán; b) az előző szótag mennyisége változik: mammából (μάμη) lesz mamilla; far, farrisból lesz farina; c) az előző szótag vagy egészen vagy csak egyhangzója kivettetik: semodius, semimodius; stipendium, stipendium; nomenclator, nomenclator; nevezetes az ismé, telt perfectumok előszótagjainak elhagyása: facio, fici; feici, feci; melyeknek némelyei még fentartották magokat: túndo, tutudi stb.

IV. Hangbővülés. Számos jó hangzati szabály követeli, hogy a hangbővülést sűrűen alkalmazza a m. nyelv, így a mássalhangzók összetorlódása alkalmával, a gyök és törzs hanganyagának a ragok túlfülya elleni biztosítása végett. A hangtan ezen tételénél óvatosan kell eljárunk, amennyiben számos hangzó kétséges, valjon pusztán hangtani szerepet játszik-e, vagy pedig a szó történelmi jelentésével függ-e össze. Hangbővülés előfordul A) önálló szóknál azok elején, közepén vagy végén a mássalhangzók elkerülése végett, gyakran csak a nyelv kényétől függő: is-

¹⁾ Toldy F. M. n. Iród. tört. Pest. 1868. II. 128. l. ²⁾ M. Hangtan. 1859. 103. l.

kola, schola; ajak, ajk; hatalom, hatalm; méhe, méh stb. B) Nyelvtani alakoknál, főleg a) a két mássalhangzóval végződő törzseknél, hol a véghangzó elenyészett: dolgok, dolog; berkek, berek; aklok, akol stb. b) A *g, l, r, z*-en végződő igetők, melyekben többnyire, *zg, zsg, rg; bl, kl, sl; tr, pr; lz, gyz, nz* mássalhangzók jövén össze, egyes ragok felvételénél *o, e, ö* hangzókkal bővülnek: mozog, mozg-, rabol, rabl-; czéloz, czélz- stb. Ide tartozik a szó közepén előforduló mássalhangzó csoport kikerülésére felvett segédhangzó is: mond-o-ttam, terjeszt-e-ni stb. — A latinban igen ritkán fordul elő hangbővülés mely a későbbi román nyelvekben oly sűrű: ásmi és smás mellett sum és sumus, melyek azouban valószínűleg hangelvetéssel állanak kapcsolatban: esum, esumus, es-u-mi; ilyenek: *πλειμων*, pulmō; *τρίτος*, tertius; *μνᾶ*, mina stb.

V. Hangerősítés az előbbinek párthuzamát képezi, míg amaz közbeszúr hangzót addig ez a rövidet megnyújtja tehát a tő hangzójának öregbitésében áll, melylyel önmagát a képzők és ragok túlsúlya ellen biztosítja. Történik az a) a tő rövid hangzójának megnyújtásával: tészœu, vélem, nékem; te-, vel, nek; ide tartoznak a rövid *a, e*-vel végződő névszók, melyek tőjük rövid hangzóját szintén megnyújtják képző vagy rag hozzájárultával: fa, fás, fának, e hosszítás könnyű hangzók előtt el is maradhat: fa-ért vagy fáért, „de az éleshangú *kép* előtt csak röviden állhat meg, mint: almakép, elmekép, t. i. mert e *kép* önállóbb természeténél fogva még mindig közel marad ahhoz . . . hogy mint összetéti szó tekintessék, éppen mint a kor képző; vagy végre a *nő* ezen világos összetettben gazdanő, és nem gazdánő, míg ellenben a képzőre fajult *né* előtt már gazdáné és nem a gazdáné . . . Ide tartoznak végül, hogy pl. almácska, elmécske; almás elmés; órányi itczényi mellett nem mondhatom: almácska elmécske, almas, órányi, stb. ellenben az almai, elmei *i* képzősekből sem mondhatom: almái, — s hogy végül almáim, almáid stb. birtokragas szókból nem állhat meg az almáim stb. holott a szintén éles *ig* előtt már megint almáig vagy almaig. T. i. igen gyakran egyedüli a nyelvbéli anomáliákra a nyelvben oly annyira uralkodó szeszély, a nyelvszeszély, mely okozza, hogy sehol sem mutatkoznak a szabályoktól eltérések oly sűrűen, mint éppen a nyelvben.“¹⁾ b) A tő könnyű hangzója nehezebbre változik: HB. fujanec, fájának: munda, monda stb.

A magyar hangerősítési változások mellett a latinok legnagyobb részt a kettős hangzókra szorítkoznak. A latin hangerősítés az *a*-nak *i* és *u*-val való összekapcsolása által keletkezik: *ai, au*. — Benfey a kettős hangzóknek keletkezését a hangsúlynak tulajdonítja. — Miként az *a* az *i*-vel és *u*-val, éppen úgy kapcsolható össze az *a* közelebbi *e* és *o* az *i*-vel és *u*-val; és így keletkezik az eredeti *a*-ból egy új három ágú kettőshangzó: *ai, ei, oi; au, eu, ou*. Corssen (Ausspr. d. lat. Spr. 1858.) számos *ae* alakot az eredeti *ai*-ra vezet vissza: praídád, aidilis, aiqum, aire, Caisar—praedâ, aedilis, aequum, aere, Caesar helyett. Az *ei*, mely a görögben sűrű a latinban is sok emlékek bir (Corssen 208—230): eire, deicere, meilites—îre, dicere, milités stb. — lilium, *λειμων*. — Miként az *ae* helyett *ai*-t csak régi emlékekben találhatunk, úgy vagyunk az *oi, oe*-vel is: oina, foidere, comoinem; oena, foedere, cōmoenem lett, mely a latin nyelv virágkorában *u*-vá lett: ûna, commûnem stb. A görög a régi *oi*-t fentartotta napjainkig, mikor változott *i*-vé a kiejtésben reánk nézve közönyös. — Nincs okunk kételkedni, hogy a f. említett 6 kettőshangzó a görög-latin korban is kettőshangzónak ejteték ki (Leo Meyer. vergl. Gramm. 1861. I. 140.) Valamennyi kettőshangzó közül csak az *au* tartotta fen magát az arany korban is;

mert a szórványosan előforduló *eu*-ról alig lehet szó, melyet csak néhány tulajdonnév tüntet fel: Leucesie, Teurano; az *au*: fraud-, audere, auris, causa; — néha az *u* túlsúlyra emelkedett, midőn *ô*-vá lett, mit²⁾ főleg a román nyelveknél (francziánál) tapasztalunk: Plôtus és Plautus; ródus, és raudus; lauto-, lôtô- lautio, lôtio; fauces fôcare. Az *ou*, miként a görögben a latinban is átment *u*-ba, egyes régi emlékek bizonyítanak mellette: Loucinad. doucere, plous; Lucina, ducere, plus; történetik hangerősítés a rövid hangzóinak hosszúba való egyszerű átmenetele által: clûo, glôria; dúcis, dūco.

VI. Hanggyengítés leginkább a ragra vonatkozik s a hangzónak könnyebbé változtatásában áll: urank urunk; adeg, addig; beleul, beli; bôl, be stb.

A hangerősítésnek ellentéte a hanggyöngítés, mely hábár nem is bír mélyebb alappal és csak a nyelvtörténet későbbi korában keletkezett, inkább a szók külső alakjára vonatkozó változásokban áll: mégis azok legtöbb tüneményeit a hanggyengítésből fejthetjük meg. Ennek a képzők-, összetételek-, kettőzés- és gyakran a gyökökben van helye; még is leggyakrabban az összetételek- és ismétlésekben jön elő: sedeo, assideo; emo, redimo; cado, cecidi. —

VII. Hangelvetés, a szép hangzat vagy a szó rövidítésének kedveért történt kilökése egyes hangzónak: szintannyi, midőn, gazdasszony, háladás (Pázm.), tudn' illik, Káldi; szint-igy több *ü-ü*-vel végződő főnév hangzóval kezdődő ragok előtt a véghangzót kiveti: faggyú-ak, fiu + a, fia; az *it, üt, ül, odik, edik, ödik* ige-képzők előtt: némaít, némit; szomorú-odik, szomorodik; keserű-edik, keseredik. A magyar szótörzsek külső alakját illetőleg tagjuk második s a régi magyarban meglévő hangzóját már is elvetették, minek fejeben régi hangzójukat megnyújtják, jöllehet a velünk rokon finn azokat megtartotta; hajdani uralmokról tanuskodnak emlékeink: mige, mig; ise ôs; sapi, sâp; sari sâr; Anonymus; Képes Krónika: almu, ma: álom.

Az előbbi hangtani változással sok tekintetben megegyezik a hangelvetés; alapja szintén a nyelvfejlődésében rejlik, amint ez használat folytán egyes alakokat elvesztett. Miként a magyarban, úgy a latinban is ennek leginkább a szók végén van helye: tot, totidem; per, *περί*; ilyenek az ôsmert parancsolói alakok: dic, duc, fac, inger (Cat.); továbbá audie—audi; főleg pedig a szenvedő igealakoknál, melyek képzésére használtatni szokott *se* képző *e* betűje egészen elveszett: laetor, laeto-se; laetaris, laetasisse. — Előfordul ez a szó közepén is, miként a magyarban is, főleg a néma és folyékonyak közt az ônhangzó kiesése által: *cl, bl, gl, cr, br, gr* stb. fiblae, fibulae; Hercule, Hercle; nigeri, nigri; superus, supra stb.; a hangzó kivetése hangzó előtt sem ritka: ne-ullus, nullus; ne-unquam, nunquam; (de soha: ne-uter); minior, minor stb.; sőt szótagok is: surgere, surregere; posse, potesse; — a latin nyelvnek egyik legsűrűbben szereplő hangváltozása.

VIII. Összehuzás. Ha a nyelv történetét vizsgáljuk észreveszszük, hogy a magánhangzók összejövételét régi nyelvünk sokkal inkább eltúrte, mint jelenleg; a közöttük levő egyensúly létrehozása csak egy későbbi kornak szüleménye. Legkönnyebb a szótag kiejtése, ha hangzók mássalhangzókkal egyenletesen váltakoznak. Mássalhangzó önállóan nem állhat meg élő nyelvben, élettelen tömeg az, mely szellemét a hangzótól nyeri, de viszont a hangzónak is erős támasztékra, testre van szüksége, hogy teljes érvényre juthasson. A történetileg fejlődött nyelvnek azon alakjai, melyek csak egy hangzóból állanak: *z̄, i, ó* multban kétségtelenül birtak mássalhangzóval. A nyelv általában nem szereti a magánhangzók összejövételét, és csak ott lehetséges, hol az egyes nyelvbéli alakok iránti érzék tompult. Ide tartoznak az ikerhangzók, melyekről a ma-

¹⁾ Szvorényi József M. Nyelvtan. 1866. 228. I.

gyar igen keveset tud, akár a sajátiakat, akár pedig a sajátlanokat tekintjük. Voltak még a mostani század ezején, kik a j-et szomszéd hangzójával együtt ikerhangzónak tekinték: vaj, tej, ij stb. régiebb nyelvészeink alapján. „Ugyanezek sajátlan ikerhangzónak tekintették az ű-t és ű-t, melyek közül az előbbi e és o, az utóbbi e és u összekapcsolásából áll, támaszkodva a régiek írásmódjára, kik is eu és ou diptongonkat használták, miért így is ír-

hatni: o, u, a használat helyes. Ikerhangzók azonban mégsem, mert a figyelmes fül észreveheti, hogy az e egyszerű mellőzésével csupán a szájtüreg gömbölyítésével röviden vagy hosszan ejthető ki.¹⁾ Az ikerhangzók természetéhez tartozik, hogy egyrészt két külön hangzó egy folytonos hangegységbe olvadjon össze, másrészt hogy az egybeolvadt hangzók sajátlagos minősége tartassék fenn. Tehát az elegyhangzók (ö, ü) és az ő-szehuzás által származott hosszúk nem ikerhangzók. A HB.-ben és a legrégebbi oklevelekben a következők fordulnak elő: au Monoraukreku; ai alajt; ei veszejt; eu leun; oi szabadoit; ou boudog; közülük a palócz nyelvjárás tartott fenn legtöbbet, melyben az eredeti régiebb nyelvjárás példái maradtak fenn leginkább, melyeket azonban a jelenlegi művelt nyelv megfelelő hosszúba von össze: fej, fő; vej, vő; Morout, Marót; Ferteu, Fertő; hav, hó stb. Ily összehuzások: a) ai, aj, ei, ej é-be vonatik össze, főleg ha a szó idegen eredetű, honi szókban a km. é-be az ujm. i-be: Zeiger-czégér; Bát. biblia mezejtelen, Káldinál mezitelen, Erdősi-nél még mezijtelen; — az ajt, újt, ejt, ojt igeképző napjainkig fentartotta magát: hullajt, sohajt; veszejt, felejt; de másrészt viszont már a HB.-ben egyszerű hangzóba

kezdett olvadni: zoboducha (szabadotsa, szabadojtsa). A RB. megkészejték, Bát. bibl. felékesejték, Erdősi már előkiszijtétek, Káldy felékesejték. Továbbá a HB. enyc s KT. lelheteneync, melyekben az e + y = e + i = é mint: ér-e-ik-érék. b) au, av = ó; eu, ev = ő a kölcsönzöttekben: austriacus, osztrák; várnók; levének helyett lönek. A félmult egyes 3-ik személyének tárgyi formája az ősi alakban: had-lava, teremteve; a v ajakszelleter a km.-ban a gyengébb j inyszelleterrel cserélték fel: hallaja, teremteje, a ujm.-ban a j kivetésével a két rövid hangzó megfelelő hosszúba olvadt. — Az idegen szókban előforduló kettős hangzókat nyelvünk vagy a megfelelő hosszúba vonta össze, így: eo = ő: Georgius, György, vagy az egyik hangzót a másikhoz hasonította: ea = a: Andreas, András; vagy az egyik hangzó kivetésével pusztán a másik maradt meg: claustrum, klastrom stb.

Két hangzó találkozásából eredő hangűrt a latin is kikerülni igyekszik, miként a magyar, és azokat összevonja. Ily összevonások: a + a = a, dicajas, dicaas, dicas; e + e = é, neemo, nemo, vehemens, vémens; o + o = ó, cohors, coors, cörs; i + i = i, nihil, nil; bihimus, bimus; a két u-t a latin megtartja egymás mellett: quercuum. Figyelmet érdemlő a + e, a + o, e + a, e + o, o + a, o + e találkozására, hol a hangzó összevonása csak akkor vált lehetségessé, ha egy más erő járult először hozzá, mely a külön hangzókat egymáshoz hasonította, ennek gyönyörű példáit láthatjuk Homérnél, így lett α + ε-ból α + α = α: ὄραε, ὄραα ὄρα; ily változáson ment keresztül: ama, szerezz; amaveram, amaeram, amáram; az α + o-nál az α lett o-ná: ὄραων, ὄραων, ὄρων; amao, amo; — az ea a latinban változatlan: aurea, doceam stb.; az e és o találkozásánál ez utóbbi emelkedett tulsúlyra: nevoló, nóló; az o + a és o + e találkozásánál az o az nralkodó: comemere, cômere; noveram, noeram, nôram. — Az a + i = ae gyakran e-vel: haic, haec; caicus, caecus; docais, doces;

amaim, amém stb. Az e + i latin nyelv virágában é-be ment át: dégere, deigere; — Az a, e, o-nak u-val való találkozására kevés példa van: aurum, Eurus, heu, neutiquam stb. E példák mutatják, hogy az összevonások a nyelv virágzásával mindinkább sűrűbbek lettek. A hangűr elkerülésének egyik fő módja az elisio: Improvis (i) aderunt Aen. II. 182; és minthogy a h és m sem képesek az űrt eléggé megakadályoztatni, szintén kilöktenek: In rostr (um) et plumas et grandia lumina vertit. Ov. Met. 5.545. — Despicer (e) huc summo. Virg. Georg. 187. — A magyarban szintén kellemetlenül hangzik, de régiebb költőink a latinok mintájára használták az elisiót: Lámpáj (a) az éjnek vad zivatarja közt. Kaz. Tusakodás. Jelenleg hibának tartatik, de a hangűr is kerülendő, helytelen Szásznaál: Szeretette e hazát, nem égbe nyuló. stb;

Ha az eddig tárgyaltakat u. m. a hangzókat és azoknak különböző változásait tekintetbe vesszük, a legélesebb ellentétek tűnnek elénk, melyeknek okát a két nyelvnek nagyon is eltérő elágazásai folytán keletkezett sajátágai-ban leljük fel. Az egyik altái a másik árja levén, egyszersmind különbségeik is ezen alapulnak. Ezen eltéréseik, mint minden nyelvre, melyek az ősnép elágazása folytán keletkeztek, úgy e kettőre is meglik alapjukat, és ugyan a föld, éghajlat, életmód változtatával, ezerféle új behatások következtében új hangtani törvények, új szóalakok támadnak. Nyelvünk az altái osztályhoz tartozik, melynek számos családja közt (finn, eszt, szamojed stb.) legműveltebb és legtökéletesebb a magyar nyelv, továbbá a dekan és dravid nyelv stb. „Nyelvünk azonban a fentebb említett nyelvekkel sem leány, sem testvérvnyelvi rokonságot nem tart: azaz se nem származik ezek valamelyikétől, sem ezek valamelyikével együtt nem közös leánya egy harmadik, tán kihalt nyelvnek; hanem rokonsága azon egy nyelv-szellemben áll, mely az egész osztályt szabályozza, melynek határai közt azonban a magyar nyelv egészen önálló organismussá fejlődött.”¹⁾ Ily állapotban áthozatván nyugatra, annak különböző irányai döntő befolyást gyakoroltak reá s lényeges változásoknak veték alá. Minden nyelvnek története kapcsolatban áll nemzetével, így van ez minálunk is; a három házbeli királyok alatt kevés félbeszakításokkal folyton fegyverben állott a nemzet, de azért mindig voltak munkásai, bár nem oly számmal, mint óhajtott volna, kik a nyelv természetét átösmerni, azt összehasonlítani, s így annak törvényeit lehozni igyekeztek; főleg a nyelvtudománynak valódi alapítójától Révaytól kezdve napjainkig, az utolsó tizedben nagymérvű előhaladásokat tett.

A latin a magyar nyelvosztálynak családját képezi, eredetét illetőleg nagyon eltérnek a vélemények; a régi Olaszországnak itáliai őstörzse két ágra szakadt: a latin nyelvjárásra és arra, melyhez az umbriaiak, marsiaiak stb. dialectusai tartoztak. Ezen nyelvjárások felvezetése mutatja, hogy azok egy tagot képeznek az indogermán nyelv-lánczatban, de megtartotta egyéniségét, úgy hogy az itáliai nyelvtörzs legközelebbi rokona a görögnek; mert a népek és nyelvek közös anyanyelvéből kiszakadt az idő homályában egy törzs, mely magában foglalta a görögök és italusok őseit, melyből azonban az italusok külön váltak.²⁾ Irodalmi nyelvvé csak később fejlődött, főleg a görög műveltség és fordítások folytán; és így csakhamar megkülönböztették a sermo rusticust és urbanust. Háborúit saját érdekében küzdötte, így öntudatának biztos felismerésére jöven, a görög műveltség hozzájárultával nyelvét a legkiképzettebbé alkothatta. A két nyelv különbségeinek okait itt tárgyalni helyen kívül van, s azért csak i-

¹⁾ Toldy F. M. Kult. tört. Pest 1837. 13. l.

²⁾ Mommsen. Rom. Geschichte. 3 kiad. I. 10 s. köv. l.

hangtani, különösen önhangzói különbségeiket vagy egyezéseiket hozzuk le a már előadott szabályokból.

A hangzókat tekintve, azok száma már is nagyon elütő egymástól; míg a magyar 15 önhangzót számlál, addig a latin csak 5-öt, s míg emez beéri, addig amaz, még számos a régi nyelvben meglevő, de most már elfelejtett hangárnyéklatok kifejezésére nem rendelkezik elegendővel; hosszú hangzók, párhuzamosan állanak a rövidekkel, származásukra nézve csaknem megegyeznek, a mennyiben mindkettőben az összevonás szerepel: kefe-em, kefém; amais-ames. A kettős hangzók inkább kedveltek a latinban, mint a magyarban, de mint a két nyelvnek régibb alakjaiban sűrűbbek, mint az újabbakban: feleul, felől; foetus, fetus; foemina, femina; iédes, édes; ploirimus, plurimus; veszejt, veszít; queis, quis; fej, fő; aedilis, aedilis; az idegen szók kettős hangzóit a magyar elenyészteti, a latin átalakítja: Miklós; *σφαῖρα*, sphaera stb.; így a latin kevesebb hangzóját pótolják az ikerhangzók, míg a magyarban azokra a számosabb önhangzó miatt szükség nincsen.

A hangcserénél tapasztaltuk, hogy *a, e, i, o, u* önhangzókat mind a két nyelv módosítja, de míg a magyarban ez sűrűen s egyszerű tájszó'ásokban és a hangzóknak egymáshoz való közelsége s sokasága miatt történik a latinban sokkal ritkábban, leginkább a tőszók származékai-ban vagy pedig összetételekben, hol is azt a hangvonzatnak tulajdoniuk inkább. A hanghasonítás, mind a két nyelvben egyenlő szerepet játszik; a magyarban a hangvonzat egyike az ősektől öröklött hangtani tünetényeknek, mely nemcsak ragokban, hanem a képzőkben sőt magában a tőszóban is gyakorol hatást; — épen így van a latinban is, hol a hangzóknak a legkülöneműbb módosulásait idézi elő.

A hangsúlypak alapmeghatározásában megegyezik mind a két nyelv. A hangsúly helyére nézve a magyar korlátla-

nabb és kimondja, minden szónak első szótagja hangsúlyozott; a latin ellenben a szótagok számához kötve magát, a harmadiknál előbbre nem engedi a hangsúlyt, még annak alakját is az utolsó előtti szótagtól teszi függővé: addig a magyar a hosszabb szókknak 3 v. 5-ig szótagját is, bár gyengébb, de mégis hangsúly alá veti. A hangsúlyozott szótagok mennyiségi s minőségi erősítése, a hangsúlytalanoknak ugyanily gyengítése, mind a két nyelvben megvan, sőt a mennyiben a latin hangsúly a végharmadik szótagon nyugszik, azért a megelőző szótagok is gyengítésnek vettettek alá.

Hangbővülés, hangerősítés, hangelvetés és hanggyengítés egymásnak kiegészítői s mindkét nyelvben uralkodnak, de épen ellentétesen; míg a magyarban a hangbővülés- és erősítésből fejthetjük meg a képzők és ragok által okozott változásoknak legtöbbszörét, addig a latin nyelvben erre csak szörványos példákat mutathatunk fel. Megfordítva vagyunk a hangelvetés- és gyengítéssel; míg a latin nyelvű buvár a hangváltozásnak csaknem minden mozzanatát az elvetés és gyengítésből igyekszik megfejteni; addig a magyar vagy a gyök és képző összetételénél keletkezett hangür elkerülése végett vet el egy egy hangzót, vagy pedig a hangsúly befolyásánál fogva módosítja a hangsúlytalan szótagot. Egyedüli okát azon említett természetökben kell keresnünk, hogy míg a latin nyelv mint hajtogató az egyes szótagokat inkább összevonni, egyesíteni törekszik; addig a magyar nyelv, mint ragozható, inkább szereti az egyes ragozat, képzőket s összetételeket önállóan vagy legalább kevés hangelvetéssel látni. Az összehúzás mind a két nyelvben divik, a mennyiben a hangürt egyik sem szereti, csak-hogy míg a latin nyelv kétféleképp segíthet, midőn vagy iker vagy hosszú hangzót alkot, addig a magyar csakis a hosszú hangzó által segíthet magán, nem lévén barátja a kettős hangzóknak.

Pfeiffer Antal.

VI. osztály.

V. osztály.

A tanuló neve												A tanuló neve												
	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Történelem	Természettud.	Menyiségtan	Vegytan	Szorgalom	Magaviselet		Általános osztályzat.	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Német nyelv	Történelem	Természettud.	Menyiségtan	Szorgalom	Magaviselet	Általános osztályzat.
Bartók Géza	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	kit.	Benkhard János	4	4	5	5	3	5	4	4	5	3	H. r.
Bereczk János	1	2	3	2	4	2	1	2	1	3	3	I. r.	Bernáth Lajos	4	4	5	5	1	4	4	5	5	4	I. r.
Borhy György	3	4	4	4	4	3	3	4	3	3	2	I. r.	Botka Jenő, ism.	3	4	4	4	4	4	3	3	5	4	I. r.
Burián János	1	2	3	3	3	2	1	5	1	3	4	II. r.	Dzián Kálmán	3	4	4	4	4	4	3	3	5	4	I. r.
5. Haday Ferencz	2	3	4	4	4	2	2	3	2	3	3	I. r.	5. Egerer László, ö. d.	1	1	1	1	2	1	1	3	2	3	jel.
Hamza Géza	2	3	4	4	4	2	2	4	1	3	3	I. r.	Ember Elemér	3	4	4	5	3	4	3	4	3	3	I. r.
Hertelendy Ferencz	2	3	4	3	3	3	2	3	2	3	3	I. r.	Farkas Géza	1	1	1	2	1	1	2	1	1	1	kit.
Hollósy Gyula	1	3	4	3	2	3	3	4	3	3	3	I. r.	Fazekas Kálmán	1	1	1	1	2	2	1	2	2	2	jel.
Horák József	1	2	2	1	1	2	1	1	1	2	3	jel.	Fleischer Kornél	3	4	4	4	2	4	4	5	5	4	II. r.
10. Horváth Ödön	1	3	4	4	4	2	1	2	1	3	2	I. r.	10. Frank József, héb.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	kit.
Houchard Ferencz, h. v.	1	2	3	*	3	2	1	2	1	3	3	I. r.	Geist Gáspár	3	4	5	*	3	4	4	3	5	3	I. r.
Illés László	1	1	2	2	3	1	1	1	1	2	1	jel.	Haynal Jenő	4	5	5	6	4	5	4	5	6	2	III. r.
Isoo János	1	3	3	4	3	1	1	3	1	3	2	I. r.	Heilbinger Gusztáv	4	4	5	*	3	5	4	4	5	4	II. r.
Kállay Aladár	1	3	5	5	5	3	2	—	4	3	—	—	Hosszú Gyula	1	2	1	1	2	1	2	1	2	3	jel.
15. Kossuth Péter, ö. d.	1	2	4	3	3	2	1	3	1	3	4	I. r.	15. Kossuth Lajos	1	1	3	*	1	1	1	2	2	2	jel.
Krejčí Rezső	1	3	4	4	2	3	1	2	1	3	2	I. r.	Kovács Sándor	2	4	4	5	4	4	3	5	5	4	II. r.
Latky Albert	1	2	4	3	4	2	3	3	3	3	3	I. r.	Krantz Gyula	4	4	4	3	3	3	5	5	3	3	II. r.
Lipthay Guidó	2	3	4	*	4	3	2	3	2	3	2	I. r.	B. Manndorff Géza	2	3	3	*	1	2	1	3	3	3	I. r.
Lipthay László	2	3	4	*	3	4	3	3	2	3	2	I. r.	Mayer Gyula	2	3	4	4	2	3	4	5	5	5	I. r.
20. Lyka Miklós, g. k. v.	1	2	2	1	2	1	1	1	1	2	1	jel.	20. Nagy Béla	2	4	4	4	4	4	3	5	5	4	II. r.
Mack József	2	3	4	3	3	4	2	4	2	3	4	I. r.	Polinszky Béla	2	4	3	4	3	3	3	4	4	3	I. r.
Mara László h. v.	1	3	4	4	3	2	3	2	3	2	3	I. r.	Preysz Gusztáv	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	kit.
Matta Árpád	2	2	3	2	3	2	1	2	1	3	3	I. r.	Prugberger Vincze	4	4	4	3	3	4	3	1	4	4	I. r.
Nedvig Gyula	2	4	4	4	4	4	3	5	3	3	2	II. r.	Rákosy Győző	1	1	3	4	2	1	2	2	4	4	I. r.
25. Neuschlosz L., héb.	1	1	2	2	1	2	1	1	1	2	2	jel.	25. Robitsek Ferencz	3	2	3	5	1	3	1	5	4	4	II. r.
Pagács János	2	—	5	—	—	—	—	—	—	2	—	—	Schmidt János	2	3	3	3	1	3	2	2	3	4	I. r.
Pap Ferencz h. v.	2	4	5	4	4	3	3	4	3	5	3	II. r.	Schwarz Adolf, héb.	2	3	3	4	1	4	4	2	4	3	I. r.
Pech Vilmos	1	2	2	2	3	2	1	3	1	3	2	I. r.	Spindler Géza	1	3	3	4	3	2	4	5	5	3	II. r.
Peicsics György, g. k.	2	3	—	2	2	2	2	1	1	—	4	—	Spitzer Richárd, héb.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	kit.
30. Perger Ferencz	1	2	3	*	3	2	3	2	3	2	3	I. r.	30. Stauber Zsigmond, héb.	1	2	2	2	1	2	4	3	4	3	I. r.
Pisztóry Béla	2	3	4	4	4	3	3	3	3	4	4	I. r.	Szabó Sándor	1	2	3	4	2	3	2	4	4	4	I. r.
Posch Jenő	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	2	kit.	Szallenbach Imre	2	4	4	4	4	3	3	4	4	3	I. r.
Preysz Kornél	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	kit.	Weinberger Gyula	1	3	1	1	1	3	2	1	3	4	I. r.
Püspöky György	1	2	3	3	2	2	1	4	1	3	2	I. r.	Weinhardt Lajos	1	2	3	*	2	2	3	2	3	3	I. r.
35. Steiner Gyula, héb.	2	4	4	5	3	3	3	3	3	5	4	II. r.												
Szabó Elek	2	4	4	3	4	3	1	4	1	3	4	I. r.												
Szabó Géza	1	2	2	2	3	2	1	2	1	2	1	jel.												
Tóthfalusy Géza	1	1	2	2	3	2	1	2	1	2	2	jel.												
Úrményi Bernát	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	kit.												
40. Vogler Ignác	1	3	4	4	3	4	2	2	2	3	3	I. r.												
Weninger László	1	2	2	2	1	2	1	2	1	2	1	jel.												

Beteg : Szalay Gyula, Szvaton József.

Magántanulásra tértek : Gr. Brunswick Gábor, Lonovics Sándor, Mosch Károly.

Kizáratott : Braun József, héb.

Összesen : 47.

Magántanulásra tértek : Battagliarini Rezső, Pogány József, h. v.

Kimaradt : Janicsáry Miklós.

Összesen : 37.

II. osztály.

A tanuló neve												A tanuló neve												
	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Földrajz	Természettudomány	Mennyiségtan	Rajz	Szépíráás	Szorgalom	Magaviselet		Általános osztályzat	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Földrajz	Természettudomány	Mennyiségtan	Rajz	Szépíráás	Szorgalom	Magaviselet
Ambrozovics Dezső . . .	2	2	2	3	3	1	2	3	3	3	I. r.	Kranitz László . . .	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	I. r.	
Battagliarini Miklós . . .	4	4	4	5	5	5	5	3	3	5	II. r.	35. Kurcz Géza	4	4	4	3	4	3	5	2	2	5	3	II. r.
Bäcker József, ö. d. . . .	2	2	3	2	2	1	2	1	2	3	jel.	Mahler Samu, héb.	1	2	2	2	3	3	3	2	3	3	3	I. r.
Bercsényi László	2	4	4	4	3	2	4	3	3	4	I. r.	Marczer Kálmán	3	3	3	3	4	2	4	3	3	3	3	I. r.
5. Birly Lajos	2	2	2	3	2	2	4	2	2	3	I. r.	Markovich F., héb.	1	4	4	3	4	3	4	1	4	4	3	I. r.
Bobok Károly	3	4	4	3	4	4	5	5	4	5	II. r.	Meixner Ferencz	3	3	3	3	4	4	4	3	3	3	3	I. r.
Brezovay László	1	1	1	2	1	1	3	3	2	3	kit.	40. Metzner Béla	3	3	4	4	4	2	4	2	2	4	3	I. r.
Bükkerty Gusztáv	2	3	4	3	3	2	4	1	2	4	I. r.	Molnár Imre	2	3	3	4	4	4	4	3	4	3	3	I. r.
Duda Lajos, ism.	3	4	4	3	3	2	1	1	2	3	I. r.	Molnár Lajos	4	4	4	4	4	2	4	3	4	4	4	I. r.
10. Emmerling Vilmos	2	2	2	2	3	2	3	2	3	3	I. r.	Pagács Vilmos	3	4	4	3	4	4	4	1	3	4	2	I. r.
Ertl Géza, ism.	4	4	4	4	4	3	4	2	4	4	I. r.	Parsche József	4	4	4	4	4	3	4	2	3	4	4	I. r.
Fischer Sándor, héb.	3	4	4	4	4	3	4	4	4	4	I. r.	45. Pettykó Antal	3	4	4	4	4	5	5	3	3	5	3	II. r.
Fogt Imre	4	4	5	5	5	5	5	—	3	5	II. r.	Pusztay György	3	3	4	4	3	4	4	1	2	4	2	I. r.
Frankhauser Károly	4	4	5	3	5	2	4	2	3	5	II. r.	Rakita Árpád	4	4	4	4	1	4	3	2	4	3	I. r.	
15. Fleischmann Gusztáv	4	4	4	4	4	2	4	3	3	4	I. r.	Rakovszky Géza	1	1	1	2	2	1	2	3	2	2	3	jel.
Gaal Boldizsár	5	4	5	6	6	5	6	2	4	6	III. r.	Ráth Aladár	4	4	4	4	4	2	4	3	3	4	4	I. r.
Gencsi Jenő, h. v.	2	2	2	3	4	1	4	2	2	3	I. r.	50. Rehák Gyula	4	4	4	3	4	4	4	3	4	4	4	I. r.
Gerlóczy Zsigmond	2	3	3	3	3	2	4	3	3	3	I. r.	Ringer Lajos, héb.	5	4	5	5	4	5	5	5	4	5	3	II. r.
Glósz István	3	4	4	4	4	2	4	3	4	4	I. r.	Rónay Károly	3	2	3	1	2	1	4	3	2	4	4	I. r.
20. Gottgeb Antal	4	4	5	4	6	5	4	3	4	6	III. r.	Rónay László	3	4	4	4	3	1	4	3	4	4	4	I. r.
Göbel György	2	2	2	3	3	1	3	1	2	3	I. r.	Rosenberg, M. h., ism.	1	4	4	3	3	3	5	2	2	5	3	II. r.
Gremesperger István	3	4	4	5	5	5	5	4	4	5	II. r.	55. Schlick Géza	2	3	2	3	2	4	1	2	2	3	3	I. r.
Gyurikovics Ödön	4	5	4	4	4	4	6	4	3	6	III. r.	Sgalitzer Gyula, héb.	1	1	1	1	2	1	1	3	3	1	2	kit.
Hebenstreit Gyula	2	4	4	4	4	4	5	4	3	5	II. r.	Simontsits Jenő	3	4	4	4	3	2	4	3	3	4	2	I. r.
25. Héctzey István	4	4	4	4	5	4	5	2	3	5	II. r.	Spitzer Arnold, héb.	1	2	2	1	2	2	2	1	2	2	1	jel.
Hell Jenő	4	4	4	4	3	3	4	2	2	4	I. r.	Gr. Starhemberg Guid	2	2	1	2	2	1	2	1	3	2	2	jel.
Ilkey László, h. v.	4	4	5	5	5	5	5	2	4	5	II. r.	60. Strausz Fede, héb.	1	3	4	4	3	4	4	4	2	4	3	I. r.
Justh Ferencz	1	2	1	2	2	1	3	2	3	2	jel.	Sturm Emil	5	6	6	4	5	5	6	5	3	6	5	III. r.
Kapuszta József	3	4	3	3	4	4	1	2	4	3	I. r.	Tafler László, héb.	1	2	2	1	2	1	2	3	2	2	2	jel.
30. Kiss Sándor, ism.	3	3	4	4	4	2	5	4	2	5	II. r.	Ujházy Ferenc	4	4	5	4	5	5	5	2	3	5	3	II. r.
Kotsis József	3	3	4	4	4	4	4	1	2	4	I. r.	Visontay Béla, ö. d.	2	3	3	4	4	4	3	3	4	3	3	I. r.
Kohn Izidor, héb.	1	3	3	2	2	1	1	3	3	3	I. r.	65. Vörösmarty M., ism.	4	4	4	4	4	5	5	4	4	5	4	II. r.
Kranitz Géza	5	5	5	5	5	3	5	3	4	5	II. r.	Weninger Vincze	3	2	2	1	2	1	1	1	2	3	2	jel.

Tanodát változtattak: Mihálkó Béla, Turnovszky József.

Magántanulásra tértek: Pápay Géza, Ybl Bódog.

Kimaradtak: Simontsits Dezső, Somogyi Ferencz, Tóthfalussy Endre, Wladár Menyhért.

Összesen : 71.

I. osztály.

A tanuló neve	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Földrajz	Természettudomány	Mennyiségtan	Rajz	Szépíráás	Szorgalom	Magaviselet	Általános osztályzat	A tanuló neve	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Földrajz	Természettudomány	Mennyiségtan	Rajz	Szépíráás	Szorgalom	Magaviselet	Általános osztályzat	
	Andrásovics Kálmán	3	3	4	4	3	2	3	1	3	3	2		I. r.	Marsch Ferencz . . .	3	3	2	2	2	4	3	1	2	3	3
Bach Frigyes	2	2	2	2	2	1	2	1	2	2	2	jel.	Mérő Géza	3	3	3	3	2	3	3	2	3	3	3	I. r.	
Balla Sándor	1	2	2	3	2	2	1	1	2	2	2	jel.	Mérő István	3	3	2	3	2	2	3	3	3	3	3	I. r.	
Barcovics Aladár . .	3	3	4	3	4	4	4	2	3	4	4	I. r.	45. Molnár Imre	2	2	2	1	2	4	3	2	2	3	3	I. r.	
5. Bathó Elek	2	4	4	4	3	3	3	1	2	4	3	I. r.	Mosh Rezső	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	kit.	
Bauer Samu, héb. . .	4	2	4	1	3	4	4	4	4	4	4	I. r.	Nauratyll Oszkár . . .	2	2	3	3	2	1	2	1	2	3	2	I. r.	
Boszkovitz V., héb. .	1	4	4	3	4	4	2	3	4	4	4	I. r.	Neumayer Vilmos . . .	1	2	3	1	2	1	2	3	3	2	3	jel.	
Beőknyai Zoltán . . .	3	3	3	4	2	1	2	2	2	3	2	I. r.	Neuschlosz Antal héb.	1	1	2	1	1	1	1	*	3	1	2	kit.	
Budner Vilmos	4	5	5	4	4	5	5	3	3	5	2	II. r.	50. Perlung Adolf, héb.	3	3	4	5	4	2	4	3	3	4	3	I. r.	
10. Cenner József	4	3	4	2	3	3	2	3	3	4	3	I. r.	Pilaszanovits József .	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	kit.	
Chrisztl József	4	5	5	4	4	5	5	2	2	5	4	II. r.	Piuza Nándor	3	3	3	4	3	2	3	3	2	3	3	I. r.	
Csonka Lajos	3	4	5	5	4	3	5	3	3	5	4	II. r.	Podoletz Ferencz . . .	4	4	4	4	4	3	4	2	2	4	4	I. r.	
Dancsics Ákos	4	5	5	4	4	4	3	2	2	5	4	II. r.	Pollitzer Béla, héb. .	5	5	5	4	4	5	5	3	3	5	5	II. r.	
Demjén László, h. v.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	kit.	55. Prandtner József . .	2	3	3	2	1	2	3	3	3	3	3	I. r.	
15. Dittrich István . . .	2	1	1	1	1	2	1	2	2	2	2	jel.	Ragályi Dénes	4	4	4	4	4	3	3	3	3	4	4	I. r.	
Formágyi Győző	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	I. r.	Rózsáagi Andor	3	2	3	2	2	2	5	4	3	3	3	I. r.	
Garzsik Lajos	3	4	3	4	2	3	3	1	2	3	3	I. r.	Sánta Elemér	1	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1	kit.	
Goldstein I., héb. ism.	4	3	2	2	2	3	3	2	2	3	3	I. r.	Seligmann Adolf, héb.	2	3	4	2	3	4	2	3	3	3	2	I. r.	
Grund Adolf	4	3	4	2	4	3	3	1	2	4	4	I. r.	60. Skriván Ferencz . . .	4	5	5	4	4	4	4	2	3	5	4	II. r.	
20. Hannig Kálmán	3	3	3	3	3	3	2	1	1	3	2	I. r.	Springer Ferencz . . .	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	kit.	
Hegyi Kálmán	3	3	4	4	3	3	5	1	1	5	5	II. r.	Strasser Oszkár, héb.	4	5	5	4	4	5	5	3	3	5	5	II. r.	
Hokkes József	4	5	5	5	4	5	5	2	2	5	4	II. r.	Schinezl Nándor	3	4	4	4	4	2	4	2	3	4	4	I. r.	
Krassi-Hokkes József	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	2	kit.	Schnöller Lajos	4	5	5	4	5	4	1	2	5	4	4	II. r.	
Horváth Károly	4	3	4	3	3	3	2	2	3	3	3	I. r.	65. Szabó Döme	4	4	5	4	4	5	2	3	5	4	4	II. r.	
25. Hudacsek József . . .	1	4	4	3	3	1	2	1	1	3	2	I. r.	Szafka Manó, ism. . . .	4	5	5	4	4	3	3	2	3	5	4	II. r.	
Jaulus Gedeon, héb.	4	4	4	4	4	3	4	3	3	4	5	I. r.	Szalay Eerencz	4	—	4	—	3	3	3	1	2	4	—	—	
Jerney József	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	kit.	Székely Ákos	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	kit.	
Jurák István	3	2	3	2	2	1	1	1	2	3	2	I. r.	Szkalta Győző	3	2	3	4	2	2	2	2	2	3	2	I. r.	
Justh Zoltán	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	2	kit.	70. Szommer András . . .	1	3	4	3	3	2	1	1	1	3	2	I. r.	
30. Kafka Károly	2	3	3	3	3	2	2	2	2	3	3	I. r.	Szűsz Bertalan	2	4	4	5	4	2	4	1	1	5	3	II. r.	
Keleti Lajos, héb. . . .	1	2	2	1	2	3	2	5	4	3	2	jel.	Tóth András	2	2	3	2	1	2	1	2	2	2	2	jel.	
Kis Gyula, héb.	5	4	5	3	4	4	4	3	3	5	3	II. r.	Varga Géza	4	4	5	5	4	2	2	3	3	5	2	II. r.	
Kondor Gusztáv	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	kit.	Varga Imre	4	5	5	4	4	3	5	1	2	5	4	II. r.	
Krammer György	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	kit.	75. Vavrek József	4	3	2	3	2	2	3	1	2	3	3	I. r.	
35. Krishaber Aurel	4	2	2	1	2	4	3	3	3	3	5	I. r.	Gr. Vay Péter, h. v.	1	2	2	2	1	1	1	3	3	2	2	jel.	
Kumark Rezső	1	3	3	3	3	2	3	1	2	3	3	I. r.	B. Vécsey István . . .	2	3	2	3	2	1	2	1	2	3	2	I. r.	
Kumer Sándor	4	4	4	3	3	3	3	2	3	4	3	I. r.	Vincze Árpád, ism. . . .	4	4	2	4	2	1	3	1	1	4	2	I. r.	
Lukács Jenő	3	3	4	3	3	2	3	2	3	3	3	I. r.	Wagner Antal	3	3	2	3	2	3	1	2	3	1	2	3	I. r.
Macher Ede	4	5	5	4	5	4	5	4	2	5	3	II. r.	80. Weltkugel Jenő, héb.	5	4	5	4	4	3	4	5	4	5	5	II. r.	
40. Majoros Elemér	4	5	5	5	3	4	4	2	3	5	4	II. r.	Windpassinger Nándor	5	5	5	4	4	5	5	2	2	5	2	II. r.	
Karkhót József	4	4	4	2	4	2	2	1	2	4	3	I. r.	Winkler Antal	5	5	5	4	4	5	5	3	3	5	3	II. r.	

Beteg: Hettyey Gyula.

Magántanulásra tértek: Hadl Ernő, héb., Gr. Zichy Károly.

Kimaradtak: Alszegeh Béla, Burger Vilmos, héb., Endrődi István, Gsventner Róbert, Jug József, Klimkó György, Láng Károly, Riedler Endre, Vadassy Géza, Várady Sándor, ág. v., Weisz Mór, héb.

Összesen 96.

B.

Rendkívüli tantárgyak.

A tanuló neve	O s z t á l y	Francia nyelv	Műtér	Gyorsírást.	A tanuló neve	O s z t á l y	Francia nyelv	Műtér	Gyorsírást.
Ambrozovics Dezső	II.	—	3	—	Klein Mayer	VII.	1	—	—
Bartók Géza	VI.	—	—	2	55. Kotsis József	II.	—	3	—
Bee Emil	VII.	—	2	—	Kovács Gáspár	III.	1	—	—
Benkhard Imre	V.	—	2	—	Kovács Sándor	V.	—	3	—
5. Beökönyi Zoltán	I.	3	—	—	Krantz Gyula	V.	—	2	—
Bernath Lajos	V.	—	—	1	Körömy Árpád	IV.	2	2	—
Besenbeck Ede	VII.	—	—	2	60. Kumer Sándor	I.	4	—	—
Besenbeck Géza	VII.	—	—	1	Lukács József	VIII.	—	—	2
Gr. Bethlen Miklós	IV.	1	—	—	Lukács László	III.	1	—	—
10. Blancz Jenő	IV.	1	—	—	Mack Jenő	VII.	—	—	1
Bogisich Árpád	IV.	—	—	2	Mack József	VI.	—	—	1
Boldizsár Ferencz	III.	2	—	—	65. Mara László	VI.	1	—	2
Boldizsár Vincze	III.	—	3	—	Marsch Ferencz	I.	3	3	—
Borhy György	VI.	3	—	—	Majoros Elemér	I.	—	3	—
15. Brezovay László	II.	1	—	—	B. Manndorff Géza	V.	3	—	—
Clair István	III.	1	3	—	Marczer Kálmán	II.	—	2	—
Csernovich László	VIII.	—	2	—	70. Mayer Ignác	VII.	—	2	—
Csonka Lajos	III.	1	—	—	Metzner Béla	II.	3	—	—
Darányi Gyula	III.	1	—	—	Molnár Lajos	II.	—	2	—
20. Deutsch Izidor	VII.	—	—	1	Molnár László	VIII.	—	2	—
Duda Lajos	II.	—	1	—	Mukits Kálmán	VII.	3	—	—
Dzián Kálmán	V.	—	3	—	75. Nagy Béla	V.	—	3	—
Emmerling Vilmos	II.	1	—	—	Németh Antal	III.	2	1	—
Faváry Béla	VIII.	—	1	—	Pásztélyi Jenő	VII.	2	—	—
25. Fazekas Ágoston	VIII.	—	1	—	Pekáry Géza	III.	—	3	—
Fazekas Kálmán	V.	1	—	—	Péterffy Árpád	III.	—	2	—
Fejér János	VIII.	—	1	—	80. Pilszanovits Mátyás	IV.	1	2	—
Fleischer Kornél	V.	—	3	—	Popovits Sándor	IV.	1	—	—
Gallovh János	VIII.	—	2	—	Posop Árpád	IV.	—	2	—
30. Goldschmidt József	VII.	—	—	2	Pozsár Endre	VII.	—	1	—
Goldstein Izidor	I.	2	—	—	Prandtner József	I.	4	4	—
Greischitz Antal	IV.	1	—	—	85. Preysz Gusztáv	V.	—	1	—
Gremsperger István	II.	—	3	—	Prugberger Vincze	V.	1	—	—
Gyamba József	VII.	—	3	—	Rakita Árpád	II.	—	4	—
35. György Imre	VIII.	—	3	—	Rákossy Győző	V.	—	3	2
Hamza József	IV.	—	1	—	Ráth Aladár	II.	2	—	—
Hebenstreit Gyula	II.	—	3	—	90. Reisenleitner Rezső	IV.	2	—	—
Hellebronth István	III.	4	—	—	Richter József	III.	1	—	—
Hertelendy Ferencz	VI.	—	3	1	Robitsek Ferencz	V.	—	1	1
40. Hilián Jenő	III.	2	—	—	Rohatsek Károly	VIII.	—	1	—
Hollós Gyula	VI.	2	—	—	Rónay László	II.	4	—	—
Horák József	VI.	—	—	1	95. B. Rudnyánszky István	VIII.	—	2	—
Horváth Ödön	VI.	—	—	2	Rudnyánszky László	III.	—	3	—
Houchard Ferencz	VI.	—	—	1	Samassa Tivadar	III.	2	—	—
45. Houck László	IV.	1	3	—	Schauer Ferencz	VIII.	—	1	—
Jamnitzky Gyula	IV.	1	2	—	Schima Imre	III.	2	3	—
Jamnitzky János	III.	1	2	—	100. Schmidt János	V.	—	1	—
Justh Ferencz	II.	1	—	—	Schnöller Lajos	I.	—	3	—
Kammermayer János	VII.	—	1	—	Schwarz Adolf	V.	—	—	2
50. Kazy József	VIII.	—	2	—	Seeligmann Adolf	I.	—	3	—
Kerégyártó Béla	VII.	2	—	—	Sommer András	I.	—	1	—
Khayll Elemér	III.	1	—	—	105. Gr. Starhemberg Guido	II.	1	—	—
Kiáltossy József	III.	2	—	—	Steiner Gyula	VI.	—	—	2

A tanuló neve	O s z t á l y	Francia nyelv	Műének	Gyorsírászat.	A tanuló neve	O s z t á l y	Francia nyelv	Műének	Gyorsírászat.
Susits Béla	III.	1	—	—	Ürményi Bernát	VI.	—	—	2
Szabó Elek	VI.	3	—	—	Vogler Ignác	VI.	—	—	3
Szabó Géza	VI.	—	1	—	120. Vavrek József	I.	—	2	—
110. Szabó Sándor	V.	—	1	—	Véghső László	VII.	1	—	—
Szafka Manó	I.	3	—	—	Weinberger Gyula	V.	—	1	1
Szent-Iványi Farkas	III.	2	—	—	Weinhardt Lajos	V.	—	—	2
Székely Akos	I.	2	3	—	Weninger László	VI.	—	—	1
Sztráda Rezső	VIII.	—	2	—	125. Wildmann Mór	IV.	—	—	2
115. Szűsz Bertalan	I.	3	4	—	Winkler Imre	III.	—	2	—
Túry Aladár	IV.	—	2	—	Wunderlich Nándor	III.	—	2	—
Ujházy Ferencz	II.	—	2	—					

III.

A sorozatban használt rövidítések magyarázata.

A BIRALATBAN

I. a tanulmányi előmenetelre,

II. a szorgalomra,

III. a magaviseletre nézve

1	annyi	mint	kitünő,
2	"	"	jeles
3	"	"	jó
4	"	"	elégséges
5	"	"	elégtelen
6	"	"	semmi

1	annyi	mint	ernyedetlen
2	"	"	kitartó
3	"	"	kellő
4	"	"	hanyatló
5	"	"	csekély
6	"	"	semmi

1	annyi	mint	példás
2	"	"	dicséretes
3	"	"	jó
4	"	"	törvényszerű
5	"	"	kevésbé törvénysz.
6	"	"	nem törvényszerű

G. k. v. — görög keleti vallású; ág. v. — ágostai vallású; h. v. — helvét vallású; héb. — héber; ö. d. — ösztöndíjas; ism. — ismétlő; kit. — kitünő; jel. — jeles; I. r. — elsőrendű; II. r. — másodrendű; III. r. — harmadrendű; * — a rajz vagy görög nyelv tanulása alól fölmentetett; — — vizsgálatlan maradt.

IV.

Statistikai kimutatás a tanulókról.

A tanulók közül:

O s z t á l y.	az osztályt ismételte				az alsóbb osztályból fellepett				anyanyelvre nézve				vallásra nézve					vizsgálatot tett ez évben					év közben					
	az osztályt ismételte				az alsóbb osztályból fellepett				magyar	román	horvát	szerb	lengyel	morva	latin szertartású római katolikus	görög szertartású római katolikus	görög keleti vallású	ágostai hitvallású evan gelikus	helvét hitvallású evan gelikus	héber	összesen	oly eredményyel, hogy			huzamosan beteg volt	vizsgálatlan maradt	kimaradt	meghalt
	az osztályt ismételte				az alsóbb osztályból fellepett																	összesen	kittünő	jeles				
	az osztályt ismételte				az alsóbb osztályból fellepett				osztályzatot nyert																			
I.	4	—	92	96	96	—	—	—	—	—	—	77	—	—	1	2	16	82	12	7	41	21	—	1	1	13	—	
II.	5	52	17	74	74	—	—	—	—	—	—	62	—	—	—	2	10	66	2	7	37	16	4	—	—	8	—	
III.	4	43	18	65	64	—	—	1	—	—	—	54	—	3	1	1	6	57	4	4	42	5	2	—	1	7	—	
IV.	1	24	8	33	33	—	—	—	—	—	—	26	—	1	1	1	4	28	1	9	17	1	—	—	—	5	—	
V.	2	35	13	37	37	—	—	—	—	—	—	33	—	—	—	—	4	34	4	4	12	13	1	—	—	3	—	
VI.	—	31	16	47	47	—	—	—	—	—	—	39	—	2	—	3	3	38	4	7	23	4	—	2	3	4	—	
VII.	—	29	21	50	50	—	—	1	—	—	—	37	2	2	—	2	7	44	7	11	24	2	—	—	1	5	—	
VIII.	—	46	7	46	45	—	—	—	—	—	—	33	—	3	—	3	7	43	5	6	29	3	—	—	—	3	—	
	16	262	192	448	446	—	—	2	—	—	—	361	2	11	3	14	57	392	39	55	225	65	7	3	6	48	—	

V.

Az érettségi vizsgálat eredménye az 187⁴/₅-iki tanév végén.

A VIII. osztály tanulóinak száma	Érettségi vizsgálatra jelentkezett	Visszavettett	Közben			A távozók közül						
			Kittünőn	Egyszerűben	Nem	tanári	orvosi	mérnöki	jogi	távírási	hivatalnoki	művész
46	41	4	5	31	1	4	5	1	23	1	1	1

Az 187⁵/₆-i tanévben az írásbeli érettségi vizsgálatok június hó 16., 18., 19. és 21-én, a szóbeliek június hó 30-án és július hó 1-én tartattak meg.

VI. A tanári kar.

A) Rendes tanárok:

Szám	A tanár neve	Tantárgyak, melyeket előadott	Tanodai osztályok, melyekben tanított	Hetenkinti tanóráinak száma	Észrevételek.
1.	Arányi Béla,	Német nyelv, Mennyiségtan, Mennyiségteni földrajz.	VII. II. V. VII. VIII. VIII.	17	VII. osztály főnöke, a gymnasiumi dalárda gondnoka.
2.	Cserel József,	Latin nyelv, Görög nyelv, Német nyelv.	V. V. VI. II.	18	V. osztály főnöke.
3.	Domokos Jenő,	Mennyiségtan, Természetan, Vegyten.	VI. III. IV. VII. VIII. IV.	18	VIII. osztály főnöke, a természettani szertár őre.
4.	Farkas József,	Hittan, Magyar nyelv, Latin nyelv.	I. II. III. IV. II. II.	17	II. osztály főnöke, hitelemző.
5.	Kalmár Endre,	Magyar nyelv, Történelem.	V. V. VI. VII. VIII.	16	
6.	Lauch János,	Magyar nyelv, Latin nyelv, Német nyelv, Mennyiségtan.	I. III. III. I. III. III.	18	III. osztály főnöke.
7.	Nagy Alajos,	Magyar nyelv, Latin nyelv, Bölcsészet.	VI. VI. VIII. VII. VIII.	17	VI. osztály főnöke.
8.	Panek Ödön,	Magyar nyelv, Latin nyelv, Görög nyelv, Német nyelv.	IV. IV. VIII. IV. VI.	17	IV. osztály főnöke.
9.	Pap János,	Mennyiségtan, Természetrajz, Vegyten.	I. IV. I. II. V. VI. VI.	18	A természetrajzi gyűj- temény őre.
10.	Pfeiffer Antal,	Magyar nyelv és irod., Latin nyelv, Görög nyelv, Német nyelv.	VII. VIII. VII. VII. V.	17	Gymnasiumi könyv- tárnok.
11.	Trautwein János,	Hittan, Német nyelv.	V. VI. VII. VIII. VIII.	6	Igazgató, hitszónok.
12.	Vajda Gyula,	Latin nyelv, Történelem, Földrajz, Szépirás.	I. III. IV. I. II. III. I. II.	18	I. osztály főnöke, hitelemző.
13.	Weixlgürtner Vince,	Rajz.	I. II. III. IV.	16	

Egyes tanítórendiek.

B) Rendkívüli tanárok:

1. Cserel József, k. r., a gyorsírászat,
2. Némethy Gyula, világi, a műének,
3. Pugin Leon, világi, a francia nyelv tanítója.

VII.

Jótékonyág.

„Flór Gyula emlékdíja“, melyet néhai Flór Ferencz orvostudor és neje nagyságos Flór Leonóra asszony az 1862-iki december hó 24-én elhunyt egyetlen gyermekök emlékezetére évenként egy hatodik osztálybeli jó erkölcsű, de szegény tanulónak a tanári kar előterjesztése folytán adnak, jelen tanévben Preysz Kornél tanulónak íteltetett oda, ki 40 forintnyi díjban részesült.

„Gróf Königsseg-Aulendorf Móríc z alapítványa“, melyet méltóságos Königsseg-Aulendorf grófné, született Csáky Gizella grófnő az 1873-iki november hó 5-én elhunyt feledhetetlen gyermekének örök emlékezetére élete fogytáig, halála esetére pedig örökösait kötelezőleg örök időkre, egy 6., 7. vagy 8. osztálybeli szegénysorsu, de szorgalmas s jó magaviseletű tanuló részére tett, — jelen tanévben a tanári kar ajánlata folytán Gallovich János, 8. osztálybeli tanulónak adatott, ki 120 forintnyi ösztöndíjban részesült.

Az e tanintézetben tizenegy év óta fennálló „Segélyegylet“ választmánya tíz havi működése alatt az első félévben 296, a másodikban 308 forint- és egy cs. k. arannyal segély-ett, és pedig

I. félévben

2 tanulót fejenként 16 frttal 50 krral =	33 frt
13 „ „ 11 „ — „ =	143 „
20 „ „ 6 „ — „ =	120 „
<hr/>	
38 tanulót összesen	296 frttal.

II. félévben

1 tanulót 18 frttal és egy arannyal =	18 frt 1 #
11 „ fejenként 16 frttal =	176 „
10 „ „ 9 „ =	90 „
4 „ „ 6 „ =	24 „
<hr/>	
26 tanulót összesen	308 frt- és 1 #-nyal.

VIII.

Figyelmeztetés.

A jövő 1875/6-ki tanév október hó 1-én veszi kezdetét. Erre a beírások szeptember hó három utolsó napján a délelőtti órákban történnek.

A felvételt kívánó tanuló a felvételre addigi tanulmányairól szóló bizonyítványaival személyesen szülei, gyámja vagy ezek megbízottja kíséretében tartozik az igazgatónál és az illető tanároknál jelentkezni.

A nem helyben lakó szülék vagy gyámok gyermekek vagy gyámoltjak felvételekor alkalmas helyettest tartoznak nevezni, kire a házi felügyeletre nézve jogaikat és kötelezségeiket átruházzák, hogy ez a gondviselés alá helyezett tanulóra nézve a tanodának fegyelmi s tanulmányi közléseit nevében elfogadhassa. A szülék vagy gyámok az e részben netán időközben történt változást személyesen vagy írásban tartoznak a gymnasiumi igazgató vagy osztályfőnök tudomására juttatni, míg másrészt a tanári kar jogában áll ott, hol alapos oknál fogva a házi felügyeletet elégtelennek vagy éppen károsnak tapasztalja, tanártestületi határozat alapján követelni, hogy a felügyeletben czélszerű változás tétessék.

Az első osztályba szabályszerűen csak a 9-ik évet betöltött vagy idősbb növendék vétethetik be.

Az ismeretek mértékére nézve kívánatik, hogy értelmes és folyékony olvasáson, helyes s jól olvasható dictandó íráson kívül a nyelvtanból az alaktan főbb részeinek, az egyszerű, bővített és összetett mondatok ismeretében, továbbá a tizedes számrendszer tudásában ezerig, a négy alpmivéletben egész és közönséges tört számokkal felvételi vizsgálat által biztosságot és alaposságot tanusítson.

A felvételi vizsgálat az első osztályba felveendő minden tanulóra nézve kivétel nélkül kötelező.

Ezen, valamint a többi osztályokra jelentkezőknél netán szükségesnek mutatkozó felvételi, úgy színtén a pót- és javítóvizsgálatok a jelentkezés napján délután tartatnak meg.

Azon tanulók, kik rendes időben a vizsgálatokat le nem tették s tanulmányaikat a következő osztályban folytatni kívánják, a tanodai igazgatósághoz benyújtandó kérvény alapján pótvizsgálatokra bocsáttathatnak. E kérvények a mulasztás igazolására vonatkozó bizonyítványokkal felszerelve augusztus hó 8-ig adandók be.

Oly tanulók, kik valamely kötelezett tantárgyból másodrendű osztályzatot kaptak, az esetben, ha reményleni lehet, hogy a hiányt a rendelkezésre álló idő alatt magánszorgalommal pótolhatják, és pedig olyanoknak, kik csak egy tantárgyból kaptak elégtelen tanjegyet, az illető tanár meghallgatása után az igazgató — azoknak, a kik két tantárgyból kaptak ezen tanjegyet, a tanári testület — olyanoknak pedig, a kik kettőnél több tantárgyból buktak meg, a tanári kar meghallgatása után a felsőbb tanhatóság adhat engedélyt a vizsgálat ismétlésére, mi azonban ezen utóbbiaknál csak rendkívüli kivételes esetben történik.

A javítóvizsgálatnak megengedése iránti folyamodványok az igazgatóságnál augusztus hó 8-ig adandók be.

A tanulók a pót- és javítóvizsgálatokat ugyanazon tanodánál kötelesek letenni, melynél megbuktak, vagy a vizsgálatokat letenni elmulasztották. Más intézet csak az előbbi tanoda beleegyezése mellett van jogosítva ily vizsgálatok tartására.

Azon tanulók, kik csak egy tantárgyból is rossz (harmadrendű) osztályzatot kaptak, továbbá kik a pót- vagy javítóvizsgálatokat a meghatározott időben le nem tették, vagy azokon valamely tantárgyból elégtelen osztályzatot kaptak, valamint azok, kik már egyszer vizsgálatismétlése után léptek felsőbb osztályba és egy vagy több év mulva ismét másodrendű osztályzatot kaptak, javítóvizsgálatra nem bocsáttatnak, hanem az osztályt ismételni tartoznak.